

več jesti in čim manj delati, imeti vse pravice in nobenih dolžnosti, piše Gorkij in doda: a kruto, praznovorno ljudstvo na Ruskem je posebno nedovzetno za državno misel. — „Slabiči naj le umro,“ je rekel Gorkemu kmet blizu Velikega Novgoroda o grozni lakoti leta 1921. ob dolnji Volgi, „zato bodo preostali imeli petkrat boljše življenje.“ Gorkij se naposled strinja s tem „ne ljudomilim, a treznim nazorom“, ker pričakuje, da bo ustvarilo močnejše pokolenje novo Rusijo. Kakor rečeno, revolucija mu pomeni kljub vsemu sunek v bodočnost, in je vse boljše kakor topo životarjenje ruske množice pred vojno. Enostranska in huda „Knjiga o kmetih“ je zanimiva, ker je tu zadnjič poudaril Gorkij zgodovinsko usodno maloštevilnost ruskih izobražencev, „tenke kulturne plasti“, ki so nad sto let junaško poskušali predramiti leno, nemarno ljudstvo. Gorkij imenuje tudi boljševike zadnje žrtve tega poslanstva: „prevzeli so obupno Herkulovo delo čiščenja Avgijevih konjušnic ruskega življenja . . .“ Zato povsem ustrezajo poznejša dela Gorkega zahtevam marksistovskega rodovnika. Iz zadnjega romana „Življenje Klima Samgina“ je že razvidno, da so bili ruski izobraženci samo onemogli črnogledi, razdvojeni mehkužci, dokler niso nastopili boljševiki. Vsi nedostatki Gorkega so postali posebno izraziti v tem debeljem spisu brez dejanja in z neprestanimi razgovori. Pred nami plove, kakor utopljeni po reki, do pet sto oseb, in mi si jih ne moremo zapomniti. Tudi „Hiša Artamonovih“, zgodovina treh pokolenj kapitalističnih izkoriščevalcev, proletarska „Vojna in mir“, je sam razvlečen pravoveren letopis. Posamezni živi prizori tonejo pri Gorkem v morju nestrpnega modrovanja. V njegovih delih pogrešamo tisto notranjo svobodo, ki je prvi pogoj za umetnostno ustvarjenje. V tem oziru je ostal Gorkij neizpremenjen. Še leta 1900. mu je očital Lev Tolstoj, da ne razume narave: „morje se je smejalo“ — čemu to?, da je njegova povest „Foma Gordejev“ po vsebini nemogoča: „Dejanje, ki ga razpletate, ni verjetno.“ Gorkij je kakor vedno mrko odgovarjal: „No, in dečkova mlada leta? Tega si pa menda nisem izmislil?“ — „Tudi to ni dobro,“ je neusmiljeno odgovoril Tolstoj, „oprostito, a tudi pisateljska domišljija ima svoje nujne zakone. Napišite, da se je sestal junak z nevesto na severnem tečaju, in ne bom ugovarjal. A če boste dodali, da sta se na tečaju izprehajala v senci palmovega drevoreda, se bom moral upreti . . .“

Gorkij je mnogo pisal. A izmed vsega, kar je spisal, bodo ostali v književni zgodovini tudi po revoluciji njegovi živi spomini na rojstno Volgo („Otroška leta“, „Med tujimi ljudmi“, „Moje univerze“ i. dr.) in spomini na znane pisatelje: Leva Tolstega, Čehova, Andrejeva. A še pri teh spisih moramo vedno upoštevati tendenco, ki je zakrivila posamezne netočnosti. Gorkij pozna samo stilizirano življenje, sploh ne zna peti „kakor tič na veji“. Ko ga čitamo, se vedno zopet spominjamo na značilen stavek v njegovih spominih: „Med obilico besed sem izgubljal resnico, kakor se izgubijo mastni kolobarčki v vodeni siromakovi juhi.“

N. P.

KNJIŽEVNA POROČILA

Josip Vidmar: Kulturni problemi slovenstva. 1932. Tiskovna zadruga v Ljubljani. 93 str.

V zbirki „Slovenske poti“, ki jo ureja pisatelj Juš Kozak, je založila Tiskovna zadruga drobno knjižico o slovenstvu kot kulturnem problemu. Raz-

pravo je napisal naš najvidnejši sedanji literarni kritik, čigar ime že samo zadošča, da se odločimo prebrati knjigo do kraja.

Zanimiva postane že, ko prečitamo predgovor ali izpoved. V tej je Vidmar odkrito prelomil nekatere ideološke vezi z napredno javnostjo, ki ji očita narodno mlačnost in napačno usmerjenost. Njegov „poglavitni in stvarni namen pričujoče knjige pa je hotenje, prispevati po svojih močeh k jasnosti v vprašanju, ki se mi (mu) zdi vsaj za nas najvažnejši problem tega težko obremenjenega časa“. Pisatelj ne prikriva, da so bila prav čuvstva tista moč, ki mu je narekovala odločilno dejanje; in res je ta knjiga odločilno dejanje vsaj zanj, brez ozira na njene dobre ali slabe posledice. Zadnji namen knjige pa je političen, in sicer po piščevem mnenju zaradi tega, ker je slovenska javnost razdeljena v dva tabora in bo nezaslepljeni krog svobodoumne inteligence zaradi obrambe slovenstva moral „pri vseh velikih odločitvah dušiti glas svojega svetovnega nazora in slediti glasu svoje krvi in narave, svoji kulturni volji in osnovnemu zakonu svoje duše, ki mu veli stati na strani slovenstva, pa bodisi z ljudmi, od katerih ga deli svetovni nazor“. Kajti tej „inteligenci je onemogočeno sodelovanje z organizirano svobodomiselnostjo javnostjo prav zaradi njenega stališča v vprašanju o slovenstvu“. Avtor označuje ta položaj za nezdrav; kako kočljiv se mu vidi, pa lahko sodim po dejstvu, da se Vidmar šteje za predstavnika tiste slovenske inteligence, ki je po njegovem mnenju sol našega naroda.

Razprava je torej kulturno-politična. Načena vprašanje naše kulturne ekonomije in s tega vidika jo hočem oceniti, dočim se Vidmarjevih strankarsko-političnih konsekvenc ne bom dotikal, ker se mi zde bolj osebne kakor pa obče.

Kakor že sam naslov „Kulturni problemi slovenstva“, tako vzbuja veliko pozornost tudi vodilna misel razprave. Čas za takšne probleme in razprave je v Evropi že davno minil. Pri nas pa smo prisiljeni pisati zdaj, kar smo prej zamudili. Vidmarjev zagovor slovenstva kot miselnosti poskuša iti globlje kakor so šli dosedanji teoretiki narodnosti, ki jih v prvem in drugem delu svoje knjige našteva. On raziskuje kulturni pomen narodnosti. Višja vrednost narodnosti je po njegovem mnenju dana s prirodnim razmerjem med narodnostjo ali vsakim narodom in kulturo. Vse človeštvo stremi h kulturi. In čeprav Vidmar sam pravi, da ni absolutne kulture, temveč so vse kulture narodne kulture, mu je vendar kultura absolutna vrednota. S tem vrednotenjem kulture tudi njegova razprava vsaj kot celota stoji. Razumljivo je, da enotnost in moč razprave padata povsod tam, kjerkoli pisatelj to svojo hipotezo umakne, hote ali po nesreči.

V resnici je ta razprava težja kakor se zdi v prvem hipu. Kultura je zanj absolutno vredna, je absolutna vrednota. V prvem delu razprave (I. Narodnost) poskuša Vidmar spraviti narod v zvezo s kulturo. Izbral si je pot definicije. Kaj je narod? Avtor našteje nekaj že vobče uporabljanih definicij: zgodovinsko, teritorialno, jezikovno itd. Naposled pride z njihovo pomočjo do svoje opredelitve in pravi, da je narodnost duhovna struktura ljudstev, po svojem *smotru*¹ organ za kulturo, motor narodnih kultur, da je v človeški notranjosti kot usodno in nedotakljivo dejstvo, ki ga mora vreden človek braniti in pri-

¹ Podčrtal jaz. — I. G.

znati, in še kot zakonitost osebne narave, ki je ni mogoče brez velike škode izkriviti in posiliti, in da je narodnost stvarnica jezika, najdragocenejšega umotvora, ki ga narod premore. Čeprav definicija ne more nadomeščati dokazov, je vendar kot pripomoček pri eseju še uporabna.

V zvezi s to opredelitvijo pravi, da smo Slovenci nedvomno narod, to je svojska kulturna edinica, že 400 let. Nato prebira nasprotna mnenja in poskuse narodne spojitve s slovanskimi sosedi in se uverja, da moramo hoteti ohraniti svojo individualnost neglede na vse drugo, kakor se v naši dobi celó prebujajo narodiči, in sicer že zato, ker bi bila opustitev slovenščine in slovenstva kulturi škodljiva, *duhovno*¹ neekonomska. Kar pa je škodljivo kulturi, mora biti škodljivo človeštvu in nujno državi, katere se tiče. Vse to je pisatelj ob koncu ponovil ter vsaj nekoliko poskrbel, da bi bila razprava jasna. V vprašanju slovenske in srbskohrvatske kulture navaja izvor in evolucijo slovenske kulture, ponavlja, kako smo si morali ustvariti svojo kulturo, in pravi, da je naša dolžnost, delati za kulturni *smoter*¹, ki je vsebovan in nakazan v našem posebnem narodnem značaju.

Poslej se moramo skupaj z avtorjem obrniti na pot njegovih posebnih domislic. Kajti že na tem mestu se sam vpraša: Kakšen smoter? — in odgovarja: Vsak narod je *ustvarjen*¹ za to, da proizvaja kulturo, majhni še posebej. Med misijami pa, ki jih po Vidmarjevem mnenju imajo narodi, je naše poslanstvo — „nedvomno umetniško“.

Vidmar verjame, da si z zvestobo slovenstvu ustvarimo nove Atene ali novo Florenco, ker smo kljub vsemu dosedanjemu pritisku ostali in razvili lastno kulturo do velike popolnosti, tako da je že ta kultura dokaz naše velike življenjske sile in že sama pobija sodbo, ki bi trdila ali trdi, da smo že izpolnili svojo nalogo. Knjiga je vobče napisana z veliko vnemo in pristnostjo, kar ji daje sicer manj učenjaški videz, zato pa tem večjo vrednost izpovedi.

V kratkem opisu razprave pa smo šli mimo njenih napak, ki izpodnašajo tla vsemu Vidmarjevemu poskusu. Prvo njeno notranje nasprotje je občutno in očitno dejstvo, da avtor prav za prav išče posredno vrednost narodnega življenja, dočim je to prirodno; to nakazuje, da ni doživljal ali se zbral v doživetju narodnosti in posebej slovenstva, marveč da mu je ostal ta predmet med vso razpravo samo sredstvo in organ drugega predmeta, kulture. Ta pa stoji v ozadju nevidna, čeprav nam Vidmar z njo ves čas vse stvari razlaga in označuje.

Občutiti moramo, da je bilo pri avtorju najmočnejše doživetje ves čas prav doživetje kulture. Ves se je zaveroval vanjo. Pa tudi vso razpravo je utemeljil na tem in zato bi bilo potrebno, da poda najprej sliko ali predstavo kulture in šele nato izvaja iz nje vse ono, kar je pozneje izvajal. Tudi bi bilo to potrebno za celoto Vidmarjevega svetovnega nazora, ker je tako težke socialne pojme v eseju mogoče razumeti samo kot elemente nazorne predstave o svetu. In naposled bi bilo to pri njegovi razpravi tembolj potrebno, ker se njegova logika, njegova miselna črta najobčutneje lomi prav tukaj, na dvojici: narod — kultura.

Oglejmo si nekatera nasprotja. Nekje pravi in pozneje večkrat ponavlja, da je narod organ za kulturo, kar bi bilo sicer v skladu z njegovim večkrat

¹ Podčrtal jaz. — I. G.

evolucionističnim pojmom o narodu, a je pri njem teleološko uporabljeno. Ker ni nikjer dokazano, da bi bila kultura v manjši meri produkt življenja kakor je narod, je seveda tudi smoternost problematična. Vidmar pa celo sam nekaj časa trdi, da je narodnost apriorno dana bitnost. Ali misli, da je svet vobče smotern in da so torej tudi bitnosti smoterne? In kaj je res bitno; kultura ali narodnost, ali oboje? Škoda je, da tega v knjigi razločno ne izvemo. Če pa sprejmemo možnost, da Vidmar kulturo imenuje in pojmuje kot nekaj višjega nego je narod, potem pade vsa kategoričnost njegovih sodb, ki jih postavlja za povečanje naroda, tembolj, ker ne vemo, ker niti on ne pove, kaj je kultura. Odločiti se mora za eno ali za drugo. Vidmar se ne odloči. Utemeljuje drugo z drugim. S tem je pa tudi njegova definicija narodnosti ostala torzo.

Poskusimo si najti izhod. Tako našteva mnogo podatkov o mnogih kulturah, o njihovi starosti, rasnih znakih, stopnjah itd. Ne more pa nam izluščiti ne jasne slike ne svoje predstave. O teh lahko le ugibamo. Mogoče imenuje z besedo kultura neko povečanje ali izraz duha. Našteva pa kot kulturo samo nekatere kulturne tvorbe: religijo, umetnost, filozofijo. On niti ne vidi, da so te vse skupaj komaj tri kategorije duhovnosti in kulture. Ali je s tem hotel reči, da so te tri že vsa kultura in vendar ves „smoter“ človeštva? Ali naj sprejmemo nekoliko podrobnejšo, a površno Lukasovo definicijo kulture, ki jo Vidmar navaja in se nanjo opira? Na strani 85. govori o kulturnosti širše, ni pa jasno, kaj mu pomeni, in proti širini tega mesta nije nešteto stavkov z najožjim pojmovanjem kulture. Vemo tudi, da je kulturnost lahko nekaj drugega kakor kultura in posebno nekaj drugega kakor kultura v Vidmarjevem smislu. Rekel sem že, da njegov pojem o kulturi v razpravi ni jasno razviden, zaradi tega tudi ne vidim upravičenosti za to, da je oprl vso svojo razpravo nanj. S tem hočem reči, da je razprava vsebinsko ponesrečena.

Oglejmo si podrobno n. pr. njegov pojmovni nered.

Na str. 38. n. pr. pravi: „Človeški duh se ne more drugače manifestirati nego v narodnosti, se ne more javljati drugače nego z neko svojsko imanentno strukturo, ki je vprav narodnost; zato tudi v strogem pomenu besede ni nikake vsečloveške kulture, marveč so samo narodne kulture, *kulture kot izraz človeškega duha*¹, ki je podrejen zakonom narodnosti.“ Na str. 39. govori o človekovi bitnosti. Str. 41. ima kot prvi stavek poglavja tole: „Narodni značaj je izvor ali vsaj osnovno oblikovno načelo sleherne kulture.“ Na str. 46. pravi, da je inteligenca ali vrhnja plast izobraženstva tista, ki *ustvarja kulturo*¹.

To so dokazi, da Vidmar nima trdnega pojma kulture in da ga v razpravi večkrat zelo zožuje. Najbolj se še čuti pri njem misel, da je imena „kultura“ vredna samo neka kulturna produkcija. To se mi zdi pri njem tembolj verjetno, ker se je to pojmovanje kulture med našimi kulturnimi delavci že večkrat pojavilo. (Glej moj članek: Sociološke enačbe sedanjosti. — Lj. Zvon 1931.)

Povedati moram torej še enkrat, da je produkcistično pojmovanje kulture neuporabno, ker je napačno.

Na str. 24. postavlja Vidmar prvič razločno zvezo med narodnostjo in kulturo. Razjasnitev pa obljublja z raziskovanjem prebujenja in osveščevanja narodov. Tam našteva primere, kako so ideje in sile prebudile narode: religiozna pri Judih in Arabih, umetniško-religiozno dejanje pri Grkih, umetniško

¹ Podčrtal jaz. — I. G.

(Dante) v Italiji. In če to gledamo, pravi avtor — „nas bo porazilo dejstvo, kako nepolitični so povzročitelji učinkov, ki jih običajno pojmovanje naše sodobnosti smatra za tako izrazito politične“.

Najprej imamo tu vprašanje, ali so te tvorbe same prebudile omenjene narode? In še eno: Ali so res religije in umetnine nepolitične? Mnogim je gotovo že znano, da religija in umetnost nista nepolitični. Proti temu piše sam Vidmar: „Velike moči teh stvaritev, s katero so vplivale na življenje, si ni mogoče razlagati drugače nego s tem, da je videl narod v umotvorih teh velikih mož *izpolnitev najzlahotnejših in najsilovitejših nagonov svoje narave, da je v njihovih delih nagonsko začutil prosvetljenost svojega izbranca kot prosvetljenost vse svoje biti* in ga spoznal kot mogočno in adekvatno *inkarnacijo svojega duha*. Stvaritve teh velikih mož so prešinjale narode do skrajnih mej in *skupno občudovanje, priznavanje in razglabljanje o njih* je dramilo in stopnjevalo zavest skupnosti, zavest narodnosti.“

To mesto Vidmarjeve razprave je zanj značilno. Tako si on predstavlja kulturo. Z njo misli stvaritve velikih mož. Imenuje jo tudi inkarnacijo narodovega duha. Torej je duh nekaj absolutnega, kultura njegova druga oblika itd. Vsi ti izrazi in pojmi so v Vidmarjevi razpravi sicer samo pomožni elementi, s katerimi nam razlaga pojem o narodu; so pa sami še bolj potrebni razlage kakor pojav naroda. Saj pri Vidmarju ne izvemo o njih nič določnega, ker sam ničesar o njih ne pove, uganiti pa ne moremo, ker jih postavlja po svoji mili volji v najrazličnejše enačbe. Na tej napaki se podira vsa stavba.

Ali ni v razpravi kot celoti postavil kulturo na najvišje mesto? Vso razpravo je zgradil na teoriji, da je kultura absolutna vrednota. Tu pa se obrne in povečuje umotvore zato, ker stopnjujejo zavest skupnosti, zato, ker so inkarnacija duha, ki je pač v ljudeh, ako je sploh kje. Torej so le prišli tudi ljudje na vrsto in kultura je vrednota šele pri njih, po njih in zanje.

Vidmar ima občutek, da kultura ni tako neoporečno prvo in poslednje, spoznava, da bi jo morda bilo treba nekoliko pokazati s strani koristnosti. Potreben mu je zagovor kulture. Pride prav na rob, kjer bi moral opaziti, da ne piše razprave, temveč da plete ves čas tautologijo in da samo suče osnovno enačbo: A je organ za B, B je izraz za A. — Nič drugega namreč ne morem reči o Vidmarjevih stavkih, kjer hoče podati najboljše argumente, ki pa so argumenti zgolj navidezno. N. pr.: „narodnost ustvarja v narodih vzgon in potrebo po lastni kulturi ali po kulturnih dejanjih, v katerih bi se izrazila, izživela in izčrpala njihova samobitnost in svojski odtенок človečnosti, ki se je razvil in ustalil v njih.“

V resnici se Vidmarjeva zgradba niti ne dá več popraviti. Njemu je vsa kultura inkarnacija duha, in duh samo išče priložnosti, kako bi preskočil v to obliko. Njegovi teoriji lahko ugovarjamo samo na posamezne stavke, ker celote ne poda, oziroma je ni. Njegova teorija je kaos, iz katerega se bo morala teorija šele izluščiti.

Narodnost je n. pr. za nas na prirodni (rasni itd.) podlagi nastala sorodnost, ki omogoča obstanek posebne socialne edinice, naroda. Človečnost se uveljavlja že pred njo in za njo v vsakem človeku in ustvarja kulturo, dokler živimo kolektivno.

Vidmar opravičuje narode po nadarjenosti. Z razdelitvijo po nadarjenosti pa bo združeval svoj nacionalizem samo kakšen oboževalec svojega naroda ali

pa oboževalec absolutne kulturne produkcije; in tak je Vidmar. Toda v tej perspektivi in s teorijo, da je slovensko poslanstvo umetniško, postavlja Vidmar svojo slovensko miselnost na zelo ozko brv. Prvič niti ne ve, ali je s tem poslanstvom račun popolnoma v redu; vsaj oporekati mu bo znal vsak poznavalec slovenske kulturne produkcije. In kaj naj stori potem, ko se prepriča, da posebne slovenske kulturne nadarjenosti ni? Ali mu je potem lahko vseeno, h kateremu narodu spada? Drugič: Vidmar kar lepo s poslanstvom tako istoveti narod, kakor da so mu ljudje, člani tega naroda, samo daritev na žrtveniku pred malikom — kulturo. Njemu ljudje, človek, narod — niso merilo. Njegovo merilo je samo „kultura“. In pri tem smo celó videli, da Vidmarjeva „kultura“ niti ni res kultura. On se je tako navduševal za blede kulturno produkcijo.

Človek se vpraša, ali je sploh še kje kakšen kulturni delavec, pa čeprav bi bil resničen aristokrat, v našem času sposoben napisati kaj tako aristokratskega. Vidmarjev nazor se mi zdi vsaj nekoliko preveč podoben malomeščanskemu snobizmu, ki spada že v karikaturo kulturnega dela.

Drugo vprašanje za njegovo razpravo je vprašanje, ali sploh more ta razprava imeti takšen učinek, kakršnega si je avtor obetal. Ne. Kajti, če Vidmar zagovarja slovenstvo z najbolj snobističnimi argumenti, more doseči priznanje pri že navdušenih pristaših, ne more pa za slovenstvo pridobiti novih pristašev in vsega ljudstva. Za takšen uspeh nedostaja — kakor vidimo — njegovi razpravi zveza z življenjem. Njegov „narod“ in njegova „kultura“, ki ju premetava v brezračnem prostoru malo znane kulturne zgodovine, nimata nikjer žive stvarnosti. Vidmarjevo pisanje o njih je neživljenjsko, prav tako kot je neznanstveno.

Tu vidim le en zagovor zanj, češ, da Vidmar ni imel namena, obdelati problem z materialno-življenjske strani, kakor je sam priznal, da ne razpravlja o njem znanstveno. Toda, ali je življenje bolj materialno kakor kultura? Ali ni kultura kolektivno življenje ali vsaj oblika tega življenja? Zakaj gre Vidmar mimo tega in sname iz njega dva blede pojma?

Miselna osnova Vidmarjeve razprave je zgoščena v stavku: „Smisel obstoja narodov je kultura in le v narodni enoti je mogoče ustvarjati kulturo.“ (Str. 35.) In kako prazno zveni pri njem! To pa zbog tega, ker je pri njem ves pogled obrnjen v kulturo kot edino vrednoto, ta pa se mu kmalu tudi razblini v meglo. Ves čas predstavlja kulturo s predstavo neke kulture, ki nima v sebi življenja, kulturo kot individualno ustvarjene posnetke. Njemu nastajajo prirodne tvorbe socialnega reda za to, da se izživi duh, o katerem zvemo samo, da je nekaj absolutno statičnega, čemur pa je življenje ljudi podrejeno in čemur je življenje samo proces nastajanja njegove nove oblike. Vrednotenje je tu pretrgano. Vreden je v narodu samo duh. Živi ljudje so brez vrednosti. Vidmarjevo vrednotenje je tako daleč od naravnega, da ne more približati ničesar, ne more povzročiti indukcije.

Teleološko metodo ima namreč tudi v individualno etičnem, psihološkem delu razprave:

„Prva in najelementarnejša človeška dolžnost je zvestoba samemu sebi, je volja in pripravljenost, biti resnično tisto, kot kar so te zamislile neznane usodne moči, in živeti za misel, ki je v tebi, čim točneje in čim verneje.“

Njegov končni argument so torej neznane usodne moči; po teleologiji je njen spremljevalec fatalizem, ki pa ni prijatelj jasnosti. Živeti za misel — čeprav je v tebi — se zdi Vidmarju prva dolžnost, in to je gotovo etično, če se misli zavedaš, če se je ne zaveš, si pa seveda prost. Tudi tu nam ostane vtis, da je človek samo sredstvo, samo sovrednota. Zato ne morejo prepričati niti njegovi stavki ob koncu (str. 90.), ko pravi:

„Pojugoslovanimo se in vse naše manjšine so izročene poginu. Nisem pa navedel tega dokaza med svojim razpravljanjem zaradi tega, ker se dandanes navaja povsod tam, kjer nekdo nima poguma odkrito povedati, da hočemo ohraniti svojo individualnost brez ozira na vse drugo, kratko in malo zaradi tega, ker se nam zdi edino naravno in edino častno, ostati, kar smo in za kar nas je naredila usoda.“

Tako pravi na str. 90. V vsej osnovi razprave pa vidimo, da mu je narodnost samo sredstvo in sovrednota, da on ne vztraja „brez ozira na vse drugo“, vsaj načelno ne, kajti sicer ne bi bil niti spisal te knjige.

Da si ni izbral življenjskega izhodišča, temveč produkcijsko, za to svojo razpravo, je po vsem razumljivo. Zdelo se mu je preveč preprosto, izvajati kulturo iz boja za obstanek. Mogoče se mu je zdelo preveč oddaljeno od naslova: Kulturni problemi slovenstva. Zato, da se je vsemu stvarnemu izognil, je uporabil svojo nasilno logiko in ostal na koncu razprave na pesku.

Da v vsej dolgi razpravi sam ni dokazal ničesar, je gotovo spoznal tudi sam ter je v razpravo vložil še kratek zgodovinski pregled bojev za slovenstvo in slovenščino z izjavami naših največjih osebnosti. V tem delu knjige (II. Slovenstvo) je jasnejši in preprostejši. Odločilno besedo daje Trubarju, Prešernu in drugim. Kako tuje so Vidmarju zakonitosti socialnega življenja, pa nam dokazuje tudi tu: s svojo oceno reformacije, ki jo obsoja tako, kakor jo je sodil dr. J. E. Krek še kot srednješolec pred 50 leti. Po vsem tem si smemo razlagati napake v njegovem pojmovanju kulture s tem, da on vobče nima čuta za socialno dogajanje.

Oblikovno je priznal neuspeh svoje razprave še s tem, da ji je vrnil skromen psihološki zaključek: razmerje med osebnostjo in kulturo. Tega razmerja ni nameraval obdelati. Izposodil pa si je pri njem svoj odločilni in poleg zgodovinskega svoj najveljavnejši argument.

S tem je pa enotnost knjige okrnjena. Svet duhovnosti in duševnosti sta upošteta v krivičnem razmerju na škodo duševnosti in osebnosti. Zgodovinski del je vključen v naslov „Slovenstvo“, kar pa je izvel avtor nasilno. Ko bi bil moral slovenstvo označiti in pokazati v vrsti socialnih pojavov, podaja izjave zgodovinskih osebnosti. S temi sicer ne izčrpa vprašanja, priznati pa moramo, da je podal vsaj konkretno in skupaj pregled dejanj, s katerimi so odločali o slovenstvu naši najjimenitnejši predniki.

Po vsem tem moramo reči, da je Vidmar objavil aktualno študijo. Da mu študija ni uspela, ni kriv samo avtor, marveč so že predmetne težkoče v naši književni produkciji krive, da socialni problemi niso prav nič obdelani in je torej Vidmar oral ledino. To je bilo zanj tem težje, ker ni ne sociolog ne zgodovinar in ni mogel svojih izsledkov podati v primerni obliki. Nazadnje in še posebno pa so odločali pri njegovem poskusu problemi svetovnega nazora, torej isti, ki jih sam omenja v predgovoru, in tudi tu ima njegova knjiga zaslugo, da je po dolgem času prišlo pri nas na dan vprašanje svetovnega nazora.

Ali je mogoče, da se v svobodomiselni javnosti vzdržuje nejasnost o tako važnem življenjskem vprašanju kot je kulturni problem slovenstva? Vidmar pravi, da je napisal to knjigo, ker je doživel v tej javnosti odpadništvo. Te razmere ga navajajo, da se približa ljudem nasprotnega svetovnega nazora. Toda, ali je mogoče iztrgati življenjsko odločitev iz celote svetovnega nazora? Zdi se, da ne. Zato je Vidmarjeva knjižica zbudila veliko senzacijo, ni pa prinesla potrebne jasnosti.

Da smo dobili prvo večje esejistično delo o važnem problemu v takšni obliki, je znak naše slovenske površnosti; bil pa bi zadnji čas, da se je slovenski kulturni delavci otresemo.

I. G.

Dr. Gogala Stanko: O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja. Ljubljana 1931. (Slovenska Šolska Matica.)

Slovenska Šolska Matica je izdala v preteklem poslovnem letu med drugimi publikacijami tudi knjigo dr. Stanka Gogale: O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja, ki je v nekem pogledu značilna za našo tako zvano znanstveno pedagoško literaturo.

Človek bi na prvi hip sodil, da je knjiga za naše kulturno življenje brezpomembna. Slovenci doslej nismo govorili o lastnem mladinskem gibanju, ker nismo imeli nikakega večjega pokreta, ki bi zajel široke vrste mladine ter bi nosil to ime. Za nemško mladinsko gibanje se nismo mnogo brigali, saj je zastalo v lastni nemoči ter se je prelilo v kanale, ki jih je zanj izkopala stara generacija.

Če pa čitatelj knjigo pazljivo prečita, pride do prepričanja, da je vendar dobro, če se pri njej nekoliko ustavi. Kakšen je pomen in namen dela, proti kateremu se je vršila ostra borba v okrilju Slovenske Šolske Matice?

Dr. Gogala trdi namreč, da imamo tudi mi Slovenci lastno mladinsko gibanje in da je njegova osnovna vrednota religioznost. Ne zdi se mu potrebno, da bi moral to šele dokazati. Kakor je razvidno iz več mest dela in iz celotne njegove zgradbe, istoveti enostavno mladinsko gibanje sploh z našim mladinskim gibanjem, naše mladinsko gibanje z religioznim in to zopet s skupino „križarjev“. Vsi ti različni pojavi so pri njem eno in isto: religiozno mladinsko gibanje.

Nikdo mu ne bo očital ničesar, če bi nam prikazal življenje križarjev, razgrnil pred nami njihov program, če bi objektivno raziskal ta pokret in ga ne bi zamenjaval z mladinskim gibanjem sploh. Mogoče bi nam lahko celo dokazal, da so tudi križarji drobec tega gibanja, toda samo drobec.

Pri križarjih bi se brez vseh težav dokopal tudi do religioznosti. S svojim delom bi koristil i križarjem i mladinoslovju, mogoče tudi pedagogiki. Vendar pa bi moral objektivno raziskovati, ne samo postavljati golih trditev brez dokazov.

Ker pa prikazuje vrednote pokreta križarjev kot pedagoške vrednote mladinskega gibanja sploh ter postavlja religioznost kot njegovo osnovno vrednoto, je postalo zanj to usodno: odreči se je moral objektivnemu znanstvenemu raziskovanju ter pluti v smeri postavljenega smotra; vendar tako, da čitatelj prevare ne bi opazil.

Delo „O pedagoških vrednotah mladinskega gibanja“ se deli na šest delov: I. Uvodne misli. II. Zunanji in notranji razlogi za nastanek mladinskega

gibanja. III. Normativna analiza mladinskega gibanja. IV. Mladinsko gibanje pedagoško gibanje in njegove pedagoške vrednote. V. Struje mladinskega gibanja. VI. Zaključne misli.

Razpredelitev snovi je lepa, spaja jo notranja logična vez. Ko pa čitamo knjigo, pogrešamo stvarne kontinuitete, ki bi šele ustvarjala iz posameznih delov nedeljivo enoto, kakor izvirajo iz pravega znanstvenega raziskavanja. Posamezni deli in poglavja se ne gradijo na temeljih dalje, do katerih se je avtor dokopal že v prejšnjih raziskavanjih.

To čitatelj prav posebno čuti v IV. delu: „Mladinsko gibanje pedagoško gibanje in njegove pedagoške vrednote“, kjer avtor pozabi na marsikatero vrednoto, ki jo je v prejšnjih poglavjih mimogrede že omenjal.

Petega dela, ki je le nekako prilepljen na prejšnja izvajanja, ostalo delo sploh ne upošteva. Ko bi se avtor ves čas v svoji razpravi zavedal vsaj te širine mladinskega gibanja, kakor jo sam tukaj načrtava, ne bi prišlo do tako usodne zamenjave pojmov, a tudi ne do tako presenetljivih „izsledkov“.

Uvodne besede zavzemajo dobre tri strani, zaključne misli dobri dve strani in so brez večjega pomena. Centralne važnosti pa bi moral biti IV. del: „Mladinsko gibanje pedagoško gibanje in njegove pedagoške vrednote“. Tukaj bi čitatelj po vsej pravici pričakoval najprej dokaza, da je mladinsko gibanje v resnici pedagoško. Meni se zdi, da z izrazom „pedagoški“ sploh preveč žongliramo, tako da izgublja svoj ostro začrtani pomen ter postaja pusta krilatica. Velikokrat ga rabimo namesto izraza „vzgojni“. Razumel bi, če bi avtor dal IV. delu naslov: „Mladinsko gibanje vzgojno gibanje in njegove vzgojne vrednote“. Da pa je pedagoško, je treba šele dokazati.

Avtor tega ni storil. Pedagoške vrednote, ki jih v tem delu navaja, niso značilne niti za mladinsko gibanje niti niso nove za moderno pedagogiko. Če vsebuje pokret križarjev res kake povsem nove, doslej nepoznane vrednote, jih je treba jasno prikazati, da jih pedagogika lahko izrabi. Da ima pravo, svobodno mladinsko gibanje take vrednote, sem doživel sam. Ako jih hočemo najti, moramo seči nekoliko globlje, obenem pa moramo pojmovati vzgojo in mladino precej drugače, kakor to dela avtor, ki gleda vse pojave s strogo katoliškega stališča.

Smešno pa zveni, če trdi brez vseh dokazov: „To gibanje je pokazalo s svojim programom pa tudi s svojim praktičnim življenjem moderni pedagogiki toliko novih pedagoških vrednot, ki so ali teoretičnega ali praktičnega značaja, da je s tem vsebinsko obogatilo tudi pedagogiko samo.“ Kje je ta program, kakšno je to življenje? Zakaj ga ne pokaže?

Na strani 92. šele je najti definicijo pojma mladinskega gibanja, toda ta definicija je tako široka, da ne pripomore prav nič k večji jasnosti. V njen obseg bi lahko stlačili vse mogoče pojave, ki nimajo ničesar skupnega z mladinskim gibanjem.

Definicija se glasi: „Mladinsko gibanje je življenjsko aktivna in idejna skupnost duševno mladih ljudi.“ Kdo pa je in kdo ni duševno mlad? Ali ni po tej definiciji vsak nov pokret „mladinsko gibanje“, tudi če ne izvira naravnost iz mladine, če je mladini samo podtaknjen ali pa če se ga mladina sploh ne udeležuje? Ali pa je to samo okvir, da lahko vanj spravi tako zvane „voditelje mladinskega gibanja“, razne očete „SJ“.

Ker nima avtor enkratnega jasnega pojma o mladinskem gibanju, tudi definicija ne more biti jasna. Baš na tem pojmu pa gradi celotno delo. Ako naj analizira pojem mladinskega gibanja, kako naj išče njegove gibalne sile, če mu pomeni isti pojem sedaj skupino križarjev, drugič zopet mladinsko gibanje v najširšem pomenu besede.

Drugi in tretji del knjige: „Razlogi za nastanek mladinskega gibanja in analiza njegovega bistva“ ostaneta tako nujno samovoljni konstrukciji, kjer kopiči avtor svoja razglabljanja o problemih, ki so v kakršnikoli zvezi z mladinskim gibanjem, ne da bi se mogel v resnici poglobiti v njegovo bistvo. Ali je potem še čudno, če je knjiga nejasna in „težko razumljiva!“, kakor priznava to avtor sam. Toda temu ni vzrok prevelika globina, temveč pomanjkanje elementarnih zahtev znanstvenega raziskavanja.

Oglejmo si sedaj nekoliko podrobneje en del knjige, da ne ostanemo zgolj pri splošnih trditvah. Meni je najbližji drugi del, ki je še razmeroma najbolje obdelan: „Zunanji in notranji razlogi za nastanek mladinskega gibanja.“

Ta del se deli na naslednja poglavja: 1. Šola. 2. Dom. 3. Organizacije. 4. Mladost. 5. Kultura telesa. 6. Priroda. 7. Civilizacija. 8. Duh časa in kulture: a) duh časa; b) duh modernega časa; c) duhovna in materijalna kultura; d) gospodarski interes; e) človek in gospodarstvo; f) duh ljubezni in pravičnosti. 9. Osebnost. 10. Religiozna kultura.

Kolikor morem razumeti nemško mladinsko gibanje in kolikor sem se vglobil v delo „Akademskega socialno-pedagoškega krožka“, v proletarsko mladinsko gibanje pri nas ter v pokret gozdovnikov, so vzroki za nastanek mladinskega gibanja dvojni: na eni strani tičijo v duševni strukturi mladostnika (psihološki), na drugi v gospodarskem, socialnem, političnem in kulturnem stanju naše dobe (sociološki), ko se je lahko odpor mladine proti odrasli generaciji in njenim avtoritetam kolikor toliko svobodno izživel.

Dr. Gogala govori res o mladosti kot samovrednoti v 4. poglavju II. dela ter v 1. poglavju III. dela, kjer doda še nekaj misli o spoznavanju mladostnika. Analize duševnosti mladostnika, ki bi bila temelj za nadaljnja izvajanja in ki bi iz nje lahko izluščil sile, katere so gnale mladino v mladinsko gibanje, ne poda.

Tudi ne oriše gospodarskega, političnega, socialnega in kulturnega stanja današnje dobe, ki je oblikovala mladino, započetnika in tvorca mladinskega gibanja, in ki je tvorilo okolje, v katerem se je mladinsko gibanje razvijalo. Pomena gospodarskega in političnega življenja ne upošteva niti pri razvoju socialnih tvorb, šole in družine, niti v poglavju o kulturi telesa, o razmerju mladine do prirode, o civilizaciji in o duhu časa. Ker ne vidi osnovnih gibalnih sil, se tudi do nikake sinteze povzpeti ne more.

O duhu časa pravi na primer, da je aprioren predmet višjega reda, ki je zavisen od ljudi in ki nad ljudmi tudi vlada. To je že res, da je odvisen od ljudi, toda na ljudi marsikaj vpliva in ustvarja preko njih duh časa. In baš ti vplivi, ti posredni vzroki, bi čitatelja bolj zanimali kakor enostavna ugotovitev, da je duh časa odvisen od ljudi. Tudi to je res, da duh časa vlada nad ljudmi. Vlada pa baš s pomočjo gospodarskih, socialnih, političnih in kulturnih vplivov, ki ga preko ljudi ustvarjajo. Kakor se ti temelji spreminjajo, tako se spreminja tudi naziranje ljudi, nastajajoče kulturne tvorbe in obenem duh časa.

Taka je tedaj njegova apriornost!

Dobro bi bilo, če bi si dr. Gogala prej ogledal teorijo historičnega materializma, preden postavlja take na videz znanstvene trditve. Poglobil bi se v problem in videl bi, da taka konstatacija ne pove ničesar, da je navaden absurd. Še vedno namreč ostanejo nerešena vprašanja, kateri činitelji ustvarjajo duh časa, na katerih osnovah nastaja, kakšna tla mu dajejo hrane?

Že iz dosedanega je razvidno, da manjkajo v tem delu cela poglavja osnovne važnosti, psihološka in sociološka. Na drugi strani pa obravnava avtor med razlogi za nastanek mladinskega gibanja poglavja, ki sploh sem ne spadajo, čeprav jih lahko tudi spravimo v zvezo z mladinskim gibanjem, na primer: 3. Organizacije. 9. Osebnost. 10. Religiozna kultura.

V tem delu knjige, kakor tudi v ostalih poglavjih, so raztresene pavšalne trditve brez dokazov, ki so večkrat neresnične, čeprav so odete v na videz strogo znanstveno obliko. Po večini so to subjektivna naziranja avtorjeva ali njegove pobožne želje, ki bi jim rad podelil veljavo objektivne zakonitosti. Naj navedem samo dva primera, ki sta takoj spočetka tega dela, na strani 14. in na strani 17.:

„Prvotno in po svojem namenu je namreč šola pristno doživeta skupnost med učiteljem in učencem, v kateri živi v učencu občutena potreba, da bi svojo dušo obogatil, razvil in oblikoval.“ (Str. 14.) Mogoče so bile filozofske šole starega veka kaj sličnega, toda v našem primeru ima šola drug pomen. Kar avtor razume pod pojmom šole, nima ničesar skupnega ne s filozofskimi, ne z umetniškimi, ne z umetnostnimi šolami, ampak je navadna sociološka tvorba, ki ji ne smemo idealizirati niti prvih početkov niti namena, da ne zabrišemo njene vloge v družbi. Niti Karl Veliki niti Komensky, Marija Terezija ali Jožef II. niso imeli tega namena, ko so „prvotno“ polagali šoli temelje, temveč so ji stavili točno določene naloge, ki jih je morala hočeš nočeš vršiti. Šola je bila pač vedno organ družbe in kdor je družbo vodil, je določal tudi naloge šoli. Čemu tedaj šoli nekaj podtikati, kar nikdar ni bila in kar tudi danes ni.

„Kdor pa razume, da pomeni biti učitelj toliko ali pa rajši še več kot biti umetnik in duševni zdravnik, temu je jasno, da je s povečanim številom potrebnih učiteljev morala pasti kvaliteta učiteljev.“ — Izobrazba učiteljev se od prvih postankov šole pa do danes širi in pogloblja. Med nekdanjim učiteljem-mežnarjem ali odsluženim vojakom in med današnjim učiteljem je res velik razloček. Kvaliteta učiteljev pa s povečanim številom ni padla, temveč se neprestano dviga, ker reciprocitete med številom in med kvaliteto učiteljstva ni.

* * *

Razumljivo je, da poskuša avtor s svojega ozko katoliškega vidika utemeljiti potrebo mladinskega gibanja po avtoritetah in da polaga neprimerno večjo važnost na avtoritete nego na mladino samo. Mladina mu je pač še vedno zgolj sredstvo, zgolj objekt, ki ga vzgajajo avtoritete-osebnosti.

Naivno jasno prizna to v zaključnih mislih na strani 205.: „Poleg tega pa naj opozorim še na dejstvo, da mogoče še nobena mladina ni tako zelo potrebovala vzgoje kakor današnja. To dejstvo je tako splošno veljavno, da ga ni treba posebej dokazovati. Za to mladino so sicer ideali mladinskega gibanja previsoki in nedosegljivi, toda vendar bo zavisela tudi njena vzgoja predvsem od osebnosti, ki bodo izšle iz mladinskega gibanja.“

Mladinsko gibanje, oziroma križarji, naj torej dajo tiste osebnosti, ki bodo oblikovale našo mladino. Toda današnja mladina se noče več pustiti oblikovati od nikakih avtoritet, ona hoče imeti pravico do samovzgoje. Baš zato se je ločila od odrasle generacije, da najde v mladinskem gibanju samo sebe, da raste in se razvija po lastnih potrebah v skladu z današnjo družbo ter se pripravlja za novo življenje.

V tem je temeljna razlika med pojmovanjem dr. Gogale in med silami, ki so rodile mladinsko gibanje. Te pa imajo svoj izvor v mladini in v družbi, ne v avtoritetah.

Dr. Gogalov poskus, da bi z na videz znanstvenimi sredstvi prikazal mladinsko gibanje sploh kot religiozen pojav, ni uspel. Pokazal je le, po kakšnih potih znanstvenik ne sme nikdar hoditi, če noče izkopati svojemu znanstvenemu delovanju jame.

Dr. Franjo Žgeč.

Knjige Cankarjeve družbe za leto 1933. V tem majhnem številu let svojega obstoja se je Cankarjeva družba široko razmahnila med slovensko delavstvo, ki je glavni, da ne rečem, edini naročnik te knjižne družbe, ter zato odlično uspeva, saj je bilo delavstvo v zadnjih desetletjih najmočnejši tvorec vseh pomembnejših pokretov v presnavljanju socialnih temeljev v človeški družbi. In v to presnavljanje je program Cankarjeve družbe točno usmerjen, ograjen in ošiljen. V vsaki njeni knjigi je čisto točno, z določenim pogledom na bodočnost orisan in poudarjen tisti nazor, ki je dal vsemu proletariatu vzgon, voljo in pogled v bodoči svet. Ta nazor se imenuje marksizem. Če izgovarjamo to besedo, tedaj ne smemo razumeti v tem pojmu oblike kakšne politične opredelitve posameznih socialističnih skupin, temveč je to beseda, s katero opredeljuje proletariat gledanje v današnji svet in v svet, ki pride. Marksizem je več kakor komunizem ali socialna demokracija, marksizem je program, še boljše — je znanost; za onega, ki ga znanstveno pojmuje, za delovno ljudstvo pa vera v boljše življenje na tem svetu, kakor je za religiozno množico Bog vera v boljše življenje po smrti. Kajpak ni moj namen, pisati, koliko so te knjige pravo zadele; napisal bom le nekaj resnic o teh izdajah, jih ocenil po njenih trajnih vrednotah ter povedal, kaj so in kaj niso te knjige.

Namen Cankarjeve družbe je: Z izdajanjem teh knjig prosvetliti slovenski proletariat z nazori Karla Marxa ter mu za majhen denar preskrbeti štivo, ki ga uči, bodri in mu daje upanje in vero v to zaostritev njegovega gledanja v bodočnost. Zato je v teh knjigah v prvi vrsti poudarjena le-ta tendenca, poudarjena pa s tako silo in tako očitno, da ne more kritik pisati le o umetniških vrednotah teh knjig, ker so vse štiri knjige propagandnega značaja. Kolikor pa kljub temu to vrednoto le dosežejo, je vredno, da jo posebej ugotovimo.

„*Koledar Cankarjeve Družbe za leto 1933.*“ je uredil Talpa. Koledar se po obliki in načinu pisanja loči od drugih koledarjev samo po miselnosti. Še celo svetnike ima, dasiprav je na strani 69. poleg drugih citatov tudi tale Marxov citat: „Odstranitev vere kot dozdevne sreče ljudstva je zahteva njegove resnične sreče.“

V znanstvenem delu sta pregledni in nad vse zanimivi ter spretno napisani razpravi: Talpova „Karl Marx — ob petdesetletnici njegove smrti“ in J. Kličarjeva „Rojstvo industrijskega veka“. Zelo izčrpen je tudi oris teritori-

alne razdelitve Sovjetske unije, s katerim se odpira bralcu pogled v ta, za nas tako zakrit in malo poznan svet. Edo Kardelj nam z jedko, stvarno besedo odkriva zagrinjalo ameriškega velekapitala z odlomkom iz dela „Standard Oil Company“. Drugi poljudno znanstveni članki govore o postanku in razvoju sveta (Volkáč) ter se razgledujejo po našem političnem svetu. Leposlovje je skromno. Najboljša pesem v koledarju je Klopčičeva „Razsvetljeno okno“, dalje sta še dve pesmi: Zarkova „Pismo rudarjev“ in Seliškarjeva „Črna mati“. Poleg teh treh pesmi je ponatisnjena Aškerčeva pesem o Mohamedu. Domačo prozo zastopata samo Pahor in Cerkvénik. Pahor priobčuje črtico „Dva moža“, ki je slika slovensko-hrvaškega kmečkega upora iz leta 1573. Ali je to odlomek večjega dela —? V tej črtici nam Pahor s prepričevalno dramatičnostjo popisuje tragičen pomenek med Iljo Gregoričem in Gušetičem v ječi. Cerkvénik je napisal za koledar novelo „Slepec in njegov brat“. Vojna novela. Motiv zanimiv, strašen, toda napisan je nekako hladno, da ne prepriča. Prevodna literatura je zastopana z dvema črticama. Od Ilje Ehrenburga je „Pipa miru“, od Vladimirja Lidina pa „Modro runo“. Obe noveli bi z lahkoto izostali in se samo čudim, da je mogel urednik iz poplave svetovne literature uvrstiti v koledar dve tako malo pomembni stvarci. Poleg tega tudi opažam, da se ponavljajo v koledarju prevodi novih Rusov, najrajši tragično krvavih konfliktov, kakor da ne bi imeli le-ti na prebitek novel, ki govore o pozitivnem delu in stvarjanju novega sveta! Ni vse zlato, kar se tamkaj napiše in tudi ni vse tako in tako, kar bi moral prinašati proletarski koledar!

Vse bolj zanimiv je koledar v ilustrativnem delu. Tu mislim reprodukcije slikarjev umetnikov. Zastopani so z reprodukcijami George Grosz, Käthe Kollwitz, Frans Massareel, Niko Pirnat in Ljubivoj Ravnikar. Bolj kakor v literarnem delu občutimo na teh slikah, da umetnost le ni vseskozi nekakšna neopredeljenost duha, temveč da to ne drži in da je lahko tudi velika umetnina dostopna široki množici. Nihče ne bo oporekal, da so to imena, ki so se slučajno našla v pragozdu likovne umetnosti. Svetska imena so, znana vsemu svetu in gredo v množico, ki si jih lasti in jih imenuje svoje. Vendar pa bi omenil, da bi bilo za koledar veliko boljše, če bi poiskal še druga imena. Tako se v vseh letnikih ponavljajo vedno eni in isti slikarji, da dobi človek vtis, da drugih ni. Pa jih je še mnogo!

Zunanja oprema ni takšna, da bi se navdušil zanjo. Morda na oko prijetna, toda nepraktična.

Po svoji miselnosti je ta koledar od vseh ostalih koledarjev najbolj zvest svoji ideologiji in, razen pogrškov, ki sem jih naštel, v polni meri ustreza cilju te knjižne družbe.

Najzanimivejša knjiga te izdaje pa je brez dvoma povest Ivana Molka „Dva svetova“. Kdo je ta Ivan Molek —? To je najproduktivnejši slovenski pisatelj, ki živi v Ameriki. Živi že preko trideset let tamkaj, je glavni urednik slovenskega dnevnika „Prosveta“, aktiven delavec v ameriški socialistični stranki, prej pa je bil doma viničar v Beli krajini, dvajsetletni vojaški deserter, ki pobegne skrivaj iz Avstrije v Ameriko. Njegova edina prtjljaga na tem potovanju so bile Prešernove Poezije! Delavec v jeklarnah v Pennsylvaniji, tremp-klatež na lovu za delom, rudar v Calumetu, kjer se v rudniku ponesreči, urednik „Glasnika“, dopisnik socialističnih listov, agitator, urednik „Glasa Svobode“, urednik „Proletarca“, brezposelnež, korespondent pri nekem

„zdravniškem podjetju“, ki zdravi na daljavo, urednik „Prosvete“. Avtor nešteti pesmi, povesti in dramatskih spisov, avtor romana „Zajedalci“, pisec dveh dram („Poročna noč“ in „Hrbtenica“), stvaritelj knjig „Priče evolucije“, „Proletarske etike in morale“, „Elementov moderne izobrazbe“, „Socialnih idealov“ itd.

„Dva svetova“ je prvo originalno delo slovenskega ameriškega emigranta, ki se je tiskalo pri nas. To je roman slovenskega izseljenca (deloma avtobiografija!), ki preživlja vse svoje življenje v borbi za košček kruha. Ko spregleda in občuti, da sta na zemlji dva svetova, se bori na strani onih, ki delajo in stradajo, proti onim, ki nič ne delajo in se rede na račun teh sestradancev. Knjiga je tendenčna, še več, knjiga je propagandna. Mile Klopčič, ki je napisal uvod temu romanu, pravi: „Težnja, biti propagandist v leposlovju, je marsikomu v kvar. Če pa ima avtor izdelan nazor, s katerim gleda na svet, na njega delo in nedelo, če piše zavedno tendenčno, a se ogiblje uvodničarstva ter bliža le človeku v pravičnem odnosu, je to njegovemu delu samo v prid!“

Kakor je sicer v knjigi marsikaj nerodno postavljeno, je tega spričo drugih vrednot vendarle malo. Molkov stavek je preprost, jedek in odkrit, vsaka misel je kakor na dlan položena. To pa je tisto, kar knjigo odlikuje. Glavni junak, Anton Plesec, preživlja svojo mladost v skromni belokranjski bajti ter po svoje gleda to življenje, ki ni ne življenje ne umiranje. Nekdo se je v nekem dnevniku spotikal, češ, da je zadeva nemoralna, svinjska. Kakopak, Molek jemlje erotiko in seksus čisto življenjsko. Kaj je to tako grozansko, če ga sosedova Kata nekega lepega dne povabi s seboj na seno in ga enostavno zapelje? Človeško je, zakaj pa bi se ne smelo o tem človeškem dejanju pisati?! Še preden pobegne Plesec v Ameriko, dožene: „Oh, ta kraj! — Ti majhni ljudje v tej plitvi dolini! Ti kmečki ljudje, navezani na zemljo, na svoje njive in trte! Rijejo in rijejo skoro noč ni dan, leto za letom, generacija za generacijo, obračajo brazde in privezujejo trto! Kakor so delali njih predniki tisočletja, tako je tudi njih borno življenje priklenjeno na zemljo. Na zemljo in nebo! Vse svoje življenje glojejo zemljo in ponižno gledajo v nebo, da bi prišel dež, da ne bi prišla toča . . . Vmes pa obrekujejo drug drugega, preklinjajo in pretepajo svoje otroke in živino. Najbolj jih zanima, kdaj bodo jedli in pili — kdaj se bodo trudni in izdelani, a vendar s strastjo pritisnili k svojim ženam in dekletom. Pa pravijo, tako je bilo vedno in tako ostane za vedno . . . Tako je Bog naredil . . .“ Na takle način opravi s starim krajem in jo popiha v Ameriko. Nad vse zanimivo je njegovo potovanje, še nihče nam ni odkril tako točno slovenskega življa tamkaj kakor Molek. Njegov popis potovanja iz New Yorka v Stelton, potem borba za delo v jeklarni, orisi naših rojakov, ki so svoje hlapčevsko gledanje na življenje prinesli s seboj v Ameriko, stavke, nesreče v rudniku, ljubezen in ženitev — z ameriško brzino nam niza slike tega ogromnega življenja. Človek kar hlipa, ko čita napete borbe razredno zavednih delavcev, izkoriščanje le-teh po kapitalističnih rudniških baronih — slovensko delavstvo pač ni moglo dobiti boljše knjige. In delavec čitatelj se zaveda, ko čita to delo, da je to knjigo napisal njegov človek, da je to knjigo napisal delavec samouk, ki mu je vse svoje znanje posvetil. In če pomislimo, da je Molek že čez trideset let v Ameriki, tedaj se moramo čuditi njegovi slovenščini. V tridesetih letih je ni izgubil! Morda se bo kak prestrog purist (!) spotaknil nad kakšnim izrazom, kar pa ni nič hudega.

„Sirene tulijo“ so tretja knjiga Cankarjeve družbe. Spisal jo je Rožmanc (psevdonim). Pisatelj je poskusil nanizati v to povest vse važnejše trenutke tovarniške stavke ter je v ta namen postavil tovarno v podeželje, kjer ni izrazitega industrijskega delavstva, temveč tvorijo kader tovarniškega delavstva napol-kmetje, napol-delavci. To so majhni posestniki, bajtarji, ki jih košček zemlje in kravica redita, delo v tovarni pa jim je priboljšek. Zaradi tega se nikoli ne izkažejo v borbi za delavsko pravo. Prav dobro je orisan psihološki moment teh napol-delavcev, ki se ne morejo odločiti za stavko. Pravi delavec gre, če ga zaradi stavke gospodar odslovi, v drugo tovarno, napol-delavec pa je privezan na svoj košček zemlje, njegova lastnina mu brani, da bi se bil za splošne interese delavstva. Zato se ta stavka izjalovi, bajtarji se uklonijo gospodarju, tisti pa, ki so se izpostavili za delavske pravice, trpe.

„Sirene tulijo“ ni povest, ki bi dosledno prepričevala. Snov je podana z mehničnim nizanem ljudi in posameznih slik; značaji oseb niso zgrajeni tako, da bi jih človek občutil in zaživel ž njimi. Tako je na primer ravnatelj orisan kot nekak mrtev del stroja, pa je vendarle tudi ravnatelj človek in ima zase svoj prav, kakor ga imajo zase delavci. Takšni orisi so vsepovsod v naših socialnih povestih značilni. Poleg tega pa je tudi to značilno za pisce naših socialnih povesti, ki jemljejo snov iz delavstva, da prikazujejo delo, pa najsi bo že tovarniško ali pa rudarsko ali kakršnokoli, kot neko zlo, ne poudarjajo pa tega, da je zlo le v tem, ker to zlo današnji družabni ustroj zahteva. Tako pa si misli bralec pri vseh teh stvareh, da bo v nekem doglednem času, ko bo dosežen tak in takšen red, vsako delo odveč. To pa ni res!

Če naj omenim tehnične napake tega dela, so te-le: zunanja oblika dela, forma, slog ni za takšno povest. Prevečkrat se odmika pisatelj realističnemu pogledu na stvar in mnogo slik visi zato kar v zraku. Včasih se izgubljajo stavki v nepotrebno sentimentalnost, nekatere slike so nerodno skovane, neokretne in se težko berejo. Tu pa tam teče jezik lepo, pa se kar naenkrat raztrese in se vsa lepa slika sesuje v brezličnost. Tudi nekatere stilistične nerodnosti zelo kvarijo celoten vtis. Tako imamo takoj na prvi strani v obsegu desetih vrstic „preklete solnce“, „preklet je solnce“, „prekleti stroj“, „preklete temo“, kar je odvratno in nepotrebno.

Toda iz vseh teh napak vendarle diha nekaj pozitivnega in prepričan sem, da se bo pisatelj, ko se bo otresel teh začetniških neokretnosti, sprostil in nam napisal dobre stvari.

Oprema knjige je neokusna.

„Včeraj je bilo — jutri bo“, pravljice znane nemške socialne pisateljice Hermine zu Mühlen, so namenjene delavski mladini. Bolnemu Peterčku, ki leži prikovan na posteljo sam samcat v čumnati, pripovedujejo v obliki pravljice premog, škatlica za vžigalice, odeja, steklenica itd. ves produkcijski postopek ter krivice, ki se delavstvu pri tem dogajajo. Knjižica obsega še pravljico o hlapcu stroju in „Roževcu“. Pravljice so zanimive, po svojih motivih kar zavidljive, toda način pripovedovanja se mi zdi malce preokoren in starinski. Vendar pa bodo dobro poučno štivo za mladino in vsakdo bo v preprosti obliki zajemal iz teh vrstic vso sodobno socialno nesmiselnost, ki so jo prikrojili nekateri le zase. O prevodu ne morem pisati, ker nisem bral nemškega teksta. Jezik pa je okoren, trd, prav nič ne zveni mladini.

Knjigo je opremil in ji narisal ilustracije Niko Pirnat, ki je v teh ilustracijah odlično porabil svoj talent.

Papir vseh knjig je skrajno slab.

S.

Robert Louis Stevenson: *Catrina*. Roman. Prigod Davida Balfourja drugi del. Poslovenil Vladimir Levstik. Oprema ing. arch. Janko Omahen. Založila tiskovna zadruga, 1932. Delniška tiskarna v Ljubljani. 360 str.

Kdor je dostopen za užitke „romantičnega“ romana, je gotovo nestrpno pričakoval drugi del Prigod Davida Balfourja. V majski številki „Ljubljanskega Zvona“ smo poskusili osvetliti lepote prvega dela in si predočiti psihološke premise, ki po večini kumujejo pri rojstvu pustolovskega romana, ter smo Stevensonovo pisateljsko delovanje historično situirali v področje angleške nove romantike (od 1875. nadalje). Ob izidu drugega dela Prigod Davida Balfourja bi bilo odveč ocenjati prevod kot tak, reči je treba le eno, da je namreč izvrsten tako, da nam skoroda nedostaja primernih pohvalnih besed. Pač pa naj nam bo dovoljeno premotriti glavne osobine Stevensonovega duhovnega kakor tudi umetniškega lika.

Stevenson se je rodil v najlepšem času viktorijanske dobe, leta 1850. Njegovo že itak neveselo mladost, ki jo je grenila bolezen, pa je v odločilnem trenutku, ko je že znal misliti, soditi in obsojati, zadelo močno razočaranje. Deželo je zajel okoli 1875. val gospodarskega neugodja; suvereni mir viktorijanskega racionalizma se je začel kaliti, vera v nevzdržni napredek človeštva pod egido znanosti se je zamajala, človeštvo je znova zapadlo v iskanje in hrepenenje. Sredi teh bolečin in težav konservatizem ni imel več nobenega zmisla, čuvstveni duhovi so zaslutili, da bo treba življenje urediti nanovo.

Ob teh dogodkih, ki so pretresali družbo do dna, ko so bile akademsko mirne pa tudi žolčne diskusije na dnevnem redu, si je Stevenson, tedaj visokošolec v Edinburghu, izčistil pogled na življenje in si ustvaril življenjsko filozofijo, ki je imela v glavnem dva temeljna motiva: zametanje in povratek. Zametanje vsega tistega, s čemer se je racionalizem tako zelo dičil: industrijske civilizacije, imperializma, tlačenja in izsesavanja — na drugi strani pa povratek k vrelom življenja, narodi, mladosti, primitivnemu življenju. Tu je podal roko Rousseauju in domačim romantikom, kajti kaj je bila Scottova evokacija starodavnosti drugega kot povratek v mladost naroda, v narodo, v čudežno snovanje življenjskih sokov?

Tako se je Stevenson z mnogimi drugimi starejšimi in mlajšimi sodobniki znašel ob začetku svojega delovanja v taboru novih romantikov. Novoromantični slog ni bil namerna tvorba, ni bil šola, temveč izraz spontane reakcije na mehanizem viktorijanske dobe, na samolastno gospodarjenje razuma, na utesnjevanje logike. Podoben pojav opazujemo že med 1840. in 1850., ko so ekonomske konvulzije izvabile iz angleških tal socialno romantiko (Dickens). Domišljija in srce sta se znesla nad pozitivizmom. Sicer pa romantična struja nikdar ni bila docela usehnila, temveč je tekla, zdaj komaj slišno žuboreč, zdaj zamolklo bučeč, pod zemljo ter je tu pa tam pošiljala na dan svoje krepilne vrelce in potočke. Zato vidimo, da se v osebnostih angleških pisateljev viktorijanske dobe prepletajo nešteto vplivi, vse pač, kar jim je duša znala in mogla vsrkati iz humusa domačih literarnih tal. Kakor rastlinje v narodi, so se tudi

med njimi eni razcveteli bohotno, nebrzdano, upiraje se obrezovanju in kročenju, drugi pa so se podajali disciplini, meri, palisadam in gredicam. Vendar so vsi, vsak na svoj način, srkali sokove iz stoletnih plasti pod seboj.

Romantika torej ni bila nič novega v zadnji četrti 19. stoletja, bila je zato tukaj, ker je ustrezala tedanjemu izživiljanju angleškega naroda. Tudi Stevensonovo pripovedništvo ni nič novega v angleški literaturi. V marsičem je naš pisatelj blizek pripovednikom prejšnjih generacij, med katerimi najbolj blesti Scottovo ime. Kakor on in mnogi drugi, tako tudi Stevenson visi na škotski romantiki; kakor za Scotta je tudi zanj tako stvarni kot psihološki realizem vir umetniškega učinkovanja; kakor Marryat in pred njim Stern in Smollet ter naposled Dickens, Stevenson, kjer le more, poživlja svoje pripovedovanje s svežim humorjem in neomajnim optimizmom. Zasedimo pa pri njem tudi reminiscence na posebno tvorbo romantičnega pripovedništva: na strahotni roman (Radcliffe, Lewis). Stevenson nadaljuje Byronovo, Shelleyevo in Keatsovo romantiko s svojo diskretno ljubeznijo do zatiranih narodov (v našem primeru Škoti) in s svojo ljubeznijo do svobode. Tudi njega nekaj žene v svet kakor Childe Harolda. Vendar pa ne opažamo pri njem borbe proti puritanstvu, temveč je za Stevensonovo osebnost značilno, da vsebuje mnogo elementov tega moralnega obličja viktorijanske Anglije. Naposled ne smemo pozabiti, da je s svojimi pustolovskimi romani Stevenson obnovil tradicijo Robinsona Crusoe.

Vidimo torej, da je Stevenson kakor skrivnostna sinteza prejšnjih pisateljskih generacij. Vendar je vse te elemente, ki ga tako zelo približujejo predhodnikom, dotorej prešinel s svojo osebnostjo, da sveži in kot pravkar porojeni stopajo pred nas ter nas zadivljajo s svojo iskrenostjo in samobitnostjo.

Njegov romantizem je prečiščen, oplojen od izkušenj, ki si jih je angleško pripovedništvo nabralo v viktorijanski dobi. Zlasti se čuti v njegovih spisih stremljenje k poglobitvi in pogledu v notranje bistvo človeka in prirode. Neredko mu sicer nedostaja realizma, da bi ostal pri stvari kot taki, potegnejo ga za seboj blesteči prividi idealiziranega sveta. Kljub temu se še ni mogel povzpeti do impresionizma in simbolizma, ki ga v isti dobi že srečavamo pri Swinburnu, razen kdaj pri slikanju prirode, ki ji njegovo pero rado podeljuje fino spiritalno obličje. Vabijo ga mrke pokrajine, pusta in tiha obrežja, skalni, le od vodnih ptic obletavani otoki, viharne noči. V tem je torej pravi romantik, njegova čuvstvenost si v teh okvirih neovirano daje duška. Kakor njegov predhodnik Borrow, ljubi potovanja, ki mu odkrivajo čudo za čudom, doma in na tujem.

Predvsem pa je pisatelj Stevenson lep človek. V njem ni kar nič vročičnega, perverznega, ni ne cinizma ne dvoma. Veliko srce je, dober je in čuteč kakor malokdo izmed njegovih sodobnikov. Skozi vse njegovo življenje se značilno vleče moralna skrb. Pezo sodobnega življenja, ki se je zlasti v dobi njegove mladosti vilo v krčih gospodarske krize, meče na račun bujnega razraščanja znanosti, ki je omotila ves svet s svojim nesrečnim geslom o brezmejnem napredku, pa je vendarle zadela ob iracionalne zidove vsakdanjosti, ki se ne da idealizirati, temveč ostaja lepo blizu matere zemlje. Vrnimo se bliže k tlom, med preproste ljudi, k naravi (tu je segel v roke Jeanu-Jacquesu), pa če treba pojdemo tudi na otoke Južnega morja, pod palme ob lagoone, kjer temnopolti prebivalci teh srečnih obrežij skačejo v globino morja in se vračajo odondot

s prekrasnimi, blestečimi biseri. Kakor se je vračal k naravi, tako ga je tudi privlačila primitivna duša, zlasti otrokova, vsa čista kot kaplja rose in še ne-skaljena od intelektualne navlake, nad katero tako rada pozablja svoje bistvo, in še nedotaknjena od umazanih strasti, med katere jo strmoglavljajo industrija, kupčija in z njima vred sebičnost in pohlep po denarju. V tem nas spominja Miliona in njegovega izgubljenega raja.

Za vsa njegova dela je značilna neka mladostna bistrina in prozornost, ki se srečno spaja z obvladanjem praktičnega življenja, prisvojenega v borbi za obstanek. Zato so domala vse njegove knjige izvrstno štivo za mladino ter imajo poleg umetniške tudi odlično vzgojno vrednost.

Kakor smo že rekli, je Stevenson sprejel vase neštete elemente angleškega pisateljskega prizadevanja minilih časov. Poleg romantizma ne smemo pozabiti viktorijanskega neoklasicizma. Saj je tudi razumljivo, kajti vsa njegova šolska vzgoja mu je s svojimi metodami in izbiro literarne tvarine počasi vcepljala podobno kakor, recimo, davno poprej našemu Prešernu (si licet componere) zmisel za klasične vrednote, za resnico in popolno obliko. Tudi moralno puritanstvo je pri njem plod viktorijanske vzgoje v rodbini in šoli. Romantično geslo o pravici strasti in svobodi osebnega razmaha se je umaknilo pod vplivom vzgoje puritanskemu geslu o brzdanju strasti in osebni disciplini.

Stila se je učil pri Francozih. Beseda mu je jasna in vedno zadene, kamor treba. Stavki nimajo nobene zadirčnosti, teko gladko, elegantno. Stevensonovo pripovedovanje odlikuje živahna domišljija, ki vrsti epizodo za epizodo brez zavlačevanja in pogrevanja. Prizori se dramatično urejajo, kopičijo in razpletajo.

Najvišji učinek njegovega umetniškega genija pa je svojstvena vizija življenja, kakršno ni, pa bi moglo biti, ki nam jo tako rekoč med vrsticami pričara magika njegovega pripovedništva. To je iracionalni element v njegovem delu, intuicija, spiritus, parfum, tisto neotipljivo, čarobno, ob čemer zatrepče naše srce, ker je zaslutilo nekaj nam iz davnine sporočenega, kar pa v svojem vsakdanjem življenju, v brigah, mukah in bedastih poskokih pozabljamo, kar nas morda prešine v trenutku, ko predre viharne oblake zlat solnčni pramen, ob katerem se nam izčisti oko, da pogleda daleč nekam v zanebne kraje.

Tiskovna zadruga je dobro zadela, ko se je odločila, da izda knjigi, ki sta sedaj v okusni opremi na razpolago našim knjigoljubom. Zlasti pa je knjiga primerna mladini, saj je Stevensonu bila baš mladina bolj kot kaj drugega pri srcu in je značilno, da je ena izmed njegovih prvih knjig naslovljena *Virginibus puerisque*.

J. Prezelj.

Karin Michaelis: *Bibi*, življenje deklice. Z risbami Hedvige Collin in *Bibi*, Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1932. Prevedla z dovoljenjem pisateljice Marija Kmetova.

Značilna za dela Karin Michaelis je predvsem smelost in odkritost, s katerima kaže na važne probleme zlasti v življenju žene, probleme, o katerih sta do nedavna smela govoriti samo zdravnik in psiholog v strokovnih knjigah. Zato je umevno, da je pred desetletji razburila Karin Michaelis zlasti ves meščanski svet s svojo knjigo „Nevarna leta“, kjer je središče dogajanja žena v klimakteriju, izpremema njene duševnosti ter dogodki in doživljaji, ki jih povzročata ta izpremema.

Isto odkritost očituje Karin Michaelis tudi v svoji novi knjigi „Bibi“, ki je namenjena otrokom, torej mora biti njim primerna in v čisto določnem smislu vzgojna. To so vsaj zahteve šolske pedagogike glede mladinskih knjig. Toda dvomim, da „Bibi“ ustreza vzgojnim zahtevam v do sedaj običajnem smislu. V tej knjigi namreč pisateljica prikazuje ljudi prav človeške, tudi one, od katerih se je doslej zahtevalo, da so vsaj v otrokovih očeh brez napak. Tudi Bibin oče, ki je prikazan kot simpatičen in resen človek, skrben oče, a tudi razumen in uvideven, deli s svojo hčerko mnenje, da je učiteljica „stara koklja“. Dobro, da Karin Michaelis ni kakšna sodobna ruska pisateljica, to bi bilo vika in krika o rušenju avtoritete! Še nedavno je neko mladinsko založništvo v Ljubljani odklonilo mladinsko knjigo, kjer je avtor prikazal učitelja samo kot človeka, ne kot ideal. Torej pomenja „Bibi“ v naši mladinski literaturi vsekako precej širok korak v novo resničnost, kar je treba pozdraviti zlasti v našem vzgojstvu, ki temelji še vedno na tradicionalnem prikazovanju življenja in ljudi v neki medli, sentimentalni luči, ki danes niti malo ni resnična.

Še v enem pogledu je povest o Bibi sodobna, to je v močnem poudarku socialne strani, ki se istotako javlja v povsem svojevrstni obliki. Bibi je mala deklica, polna napak, ki bi lahko povzročile, da bi dober vzgojitelj starega kova odklonil knjigo kot mladinsko štivo. A prav tu pokaže pisateljica svoj talent, prikazati ljudi, tukaj otroke, take kakršni so v resnici, ki pa kljub temu ali prav zato osvajajo. Kajti te napake se ne manifestirajo samo v prepovedanih in odvrtnih dejanjih, kakor je to običaj v navadnih vzgojnih knjigah, temveč vodijo k dobremu ali se vsaj očituje kot elementaren izbruh ob primerih ogorčenja nad zlim dejanjem: Bibi preklinja in z bičem pretepe hlapca, ki muči živino. To dela iz samega sočutja, toda ne cmeri se in ne beži proč, kakor je to zahtevalo dosedanje pasivno usmiljenje od dobro vzgojenega otroka, temveč poseže dejansko vmes po svojih močeh. Pri tem pa je vse njeno ravnanje tako odkritosrčno, otroško-naravno, da okolico na mah osvoji. Vobče izkazuje Bibi izredno ljubezen živalim, a tudi na poseben način: tujega psa očisti bolh, zajce izpusti iz hleva, ker se ji smilijo, ranjeno mačko obveže in jo nosi s seboj. Tudi v prikazovanju sočutja do človeka se ta knjiga razlikuje od večine drugih: Bibi sreča na svojem „potovanju“ umazanega in raztrganega človeka, ki ga je pičil gad v ramo, kjer si rane ne more sam izsesati. Bibi spozna, da mora pomagati, a protivi se ji tujčeva nesnažnost. Toda le za hip, takoj se ukori: šleva, tudi umazanemu se mora rana izsesati. Ko ji mož pove, da je zločinec, se ne zgrozi, temveč se ji še bolj zasmili in mu podari poslednji dve kroni „za vožnjo v Ameriko“.

Vsebina povesti je za otroško razpoloženje zelo posrečena: romantični dogodki so prikazani v realni luči, zato prav nič ne moti, da so mestoma nekoliko nemogoči in skonstruirani.

V knjigi so najbolj zanimiva Bibina pisma, ki jih pošilja, opremljena z risbami, očetu s svojih ekskurzij. V teh pismih opisuje v pristrčnem, otroškem tonu lastne doživljaje, ki so prav svojevrstni, poleg tega pa tudi vse, kar je videla in spoznala v krajih, kamor je prišla. Na ta način seznanjajo pisateljica malega čitatelja na izredno kratkočasen in zanimiv način s pokrajinami Danske, z njeno prirodno karakteristiko ter z običaji in posebnostmi danskega

ljudstva. In Bibi ga povede v rodovitne kraje s cvetočimi travniki ter v pustinjo z rdečo reso in modrimi metulji; vodi ga k morju in fjordom: „Če je pa morje slabe volje — in ni je stvari, ki bi bila bolj muhasta ko morje — tedaj rentaci in preklinja zadaj za valovi in jih zganja v fjorde, ki so že tako in tako polni vode in ni nobenega prostorčka več.“ Potem pa popiše poplavo, da njena slika kar zaživi pred otrokom.

Slog in oblika sta izredno primerna za otroško miselnost. Dasi je v knjigi mnogo poučnega gradiva, ki bi utegnilo biti zelo suhoparno, če bi bilo podano v običajni obliki, nima človek niti pri enem stavku občutka, da hoče avtorica poučevati; vseskozi je samo prisrčno kramljanje. Kar mimogrede seznanj braleca z zgodovino Danske. Zanimivo podaja razvoj družabnih plasti. Fevdalno dobo označuje takole: „Tedaj so se za kmeta toliko brigali ko za nič. Niti približno niso imeli kmetje toliko veljave ko dandanašnji živina. Če je kdo prodal svoje posestvo, je tebi nič meni nič prodal tudi kmete.“ Kakšni so bili meščani: „Tako zviška so zrlj na kmete ko — recimo: kakor gleda slon na kurjo bolho.“ Plemstvo pa si je razdelilo deželo „kakor razrežemo pogačo na kosce“. „Ljubi Bog ni ustvaril raznih vrst ljudi in torej tudi plemičev ne; ti so prišli pozneje kakor tudi kralji. Kralji pa so narejali plemiče.“ Toda prav nasprotno od do sedaj običajnega povzdigovanja privilegiranih plasti in oseb, brez sentimentalnega podčrtavanja avtoritete, ki že v otroku ustvarja nepravilno in škodljivo pojmovanje družabnih razredov in ki ubija njegovo samozavest.

Zanimivo je, da žena, ki sama ni imela nikdar otrok, tako dobro pogodi otroško miselnost in govorico, a prav to dejstvo je morda značilno in odločilno tudi za one neverjetnosti, ki jih očitujejo nekateri dogodki v knjigi: oče pusti celó na najodločilnejšo, zelo dolgo pot k dedu in babici deklico samo. Človek, zlasti pa žena, hoče imeti danes pač v teoriji otroke samostojne, a če so ti otroci njeni, trepeče zanje in jim je vedno za petami. Zato se bo gotovo marsikaka mati zgražala nad Bibinim očetom, ker je pustil deklici toliko prostosti, dasi ga pisateljica spretno opraviči za to ravnanje, saj ga prikaže kot izvrstnega vzgojitelja, ki računa z otrokovimi prirojenimi lastnostmi: „Mislim, da ga ni človeka, ki bi mogel Bibi zabraniti, da ne bi sledila svojemu nagonu za postopanje, ki ji je, kakor je videti, globoko vkoreninjeno. Taka je bila, še preden je začela pravilno govoriti.“

Prevod Marije Kmetove je prav dober. Tudi če človek ni čital originala, čuti, da je dobro pogodila pisateljčino samoniklo izražanje kakor tudi svojevrstni slog. Knjigo krasi risbe, po večini iz Bibine zbirke. Da more mala čitateljica bolje slediti Bibinim izletom, je narisan v začetku knjige zemljevid Danske, ki pa ima to občutno pomanjkljivost, da so vse označbe krajev in značilnosti nemške (n. pr. Kopenhagen, König; Butter itd.). To bi morda v strokovni knjigi ne motilo, toda v leposlovnih knjigi, ki je po vrhu še namenjena otrokom, ta pogrška precej neprijetno učinkuje. To je naravnost škoda za knjigo, ki je drugače ljubko opremljena in res prvovrstno mladinsko štivo.

A. V.

Dora Pilković: Ukleti san. Beograd, 1931. Naslovni list izradio Mirko Kujačić. Samozaložba.

V sodobni ustvarjalni suši, ko je postal odkritosrčen, nenarejen in doživljen stih kaplja žive vode in ko vpijemo po neki novi, véliki sočasni liriki, ko

ruši naval jalovega pesmarskega snobizma — posebno v prestolnici — že same temelje zdravega okusa in pristnega čuvstva, je takale knjiga pravo odkritje. Dora Pilković, študentka in pesnica iz vrst „najmlajših“, se je zato s svojim pričujočim prvim nastopom docela uveljavila.

Knjižica, ki obsega komaj 23, v dva cikla („Martovski zanos“ in „Ukleti san“) zbranih pesmi — kar priča o trezni avtokritiki in razsodnem razboru —, napravlja na prvi pogled skromen, umerjen dojem. Toda ko se človek poglubi v te diskretne vrstice, ga zajamejo do dna in vsega zapredejo v čudovit liričen svet, ki spominja na bajke. Ta poezija zveni tako izrazito žensko, nežno in srebrno, da se dviga mnogokrat domala do one izvirne liričnosti Desanke Maksimovićeve. Ena njenih bistvenih odlik je neko neotipljivo, sanjsko, meglíčasto, a nikoli v sentimentalnost ali osladnost izsihajoče nastrojenje daljav in brezbrežnosti, golo, prvotno lepo hrepenenje za neznanim in nedosežnim, strastno, zamolklo in neutešno ko golke vodá v globeli. Na pajčevini teh vrstic se iskri ko tisoč majhnih kapljic udržano spoznanje o nepremostljivosti teh vekovnih razdalj; ta bol je tako prečiščena in odkrita, da se približuje neki detinski idealnosti čuvstva.

Takšno fluidno vzdušje preveva vse odtenke tega pesništva; njegova erotika se vsa izživlja v sne o topli, neznanu roki, „gde prolazi tiho kroz kosu“, v slutnje, da „negde daleko — detinje oči se smeše“; njegov odnos do narave je prefinjen do nekega nezmotljivega dojetanja najsubtilnejših, najintimnejših vitalnih utripov prirode, do zmožnosti čitanja vseh tajnih pismenk stvarstva. Ta sposobnost je tem mikavnejša, ker je oglati moški duševnosti malone nedostopna. Dorine besede o vélikem božjem svetu polj, bregov in gozdov — v katerih brez težkoč spoznamo slovenske planinske lesove — so resnične, prepričevalne in neposredne, ko pesem drobne, svobodne ptice na veji. Zdi se mi, da je baš tosmerna intuitivna nadarjenost akumulator talenta Dore Pilković.

Najusodnejša vrednota te poezije pa je ono, kar je vobče moč in adekvatni organ vsakega pravega pesništva: neizrečeno, ono, kar se tají pod gladino in izven izraznih možnosti našega besedišča, svet slutenj. Ta absolutni pol te lirike raste do redke sugestivnosti, mestoma do naravnost mističnih pesniških razodetij. Zapopaden je že v naslovu samem in je psihološka osnova celotnega pesništva Dore Pilković (*A mene čutanje boli*). Zato niso redkost te lepe zbirke stihí sledeče elementarne prodirnosti in do kraja izčrpane liričnosti:

„Tiha se voda talasa čas tamna ko lišće sred šume, čas jasno zelena kao dva čudna nestvarna oka. Dok vitke vrbine grane nad njom trepere i šúme nečujno, nečujno mámi nemirna voda duboka.“

Jezik je ubran povsem skladno graciozni lepoti stihov; je izredno čist in brez vsake običajne tujske navlake beograjskega stila. Oprema je, žal, popolnoma ponesrečena, tako v zasnutku kakor v izvedbi. *Ivo Brnčić.*

Mićun M. Pavićević: *Crnogorske priče*. Zagreb, 1932.

Pričujoča knjižica je menda že deseta ali enajsta zbirka svoje vrste. Morebiti bo imela kak pomen za etnografa; čisto literarnih vrednot pa razen lepega, gibkega in bogatega jezika ne morem najti v njej. Od knjige, ki si lasti nekako narodopisje črnogorskega plemena, bi človek pričakoval dokaj več. Vsa obilica krajevno-zgodovinskih podatkov, ki temelje vrhu tega dostikrat na ustnem izročilu in so zato hipotetični, ne more nadomestiti popolne odsotnosti psiho-

loške poglobitve, hrbtениčnega, sestavnega vrednotenja. Ne verjamem, da se izživlja celotna bitnost tega našega gaskognskega rodu samo v teh, z nekaterimi izjemami zgolj opisnih anekdotah, ki jih obtežuje še navlaka brezbarvnih, nekritično vnesenih dogodb. Današnji vek gleda na staro, proslulo črnogorsko „čojstvo“ pod drugačnim, prenovljenim vidnim kotom, ne glede na njegovo zgodovinsko pomembnost, ki jo moramo priznavati. Danes je to herojstvo na stopnji čakanja metamorfoze v neko novo, času skladno kulturno usedlino. Pavičević pa ni zajel niti starodavnega „čojstva“ v celoti; ostal mu je na površini in ni umetniško izčrpal njegovega svojskega etosa, ampak se je mehanično omejil le na njegove vnanje, neusodne, pogostoma čisto izmaličene, handžarske manifestacije. Zato mu ni našel ne časovne vrednosti ne umetniškega utelešenja. Tako torej tej knjigi strogo literarne kakovosti ne morem priznati; sodba o njenem etnografskem pomenu pa je pristojna drugim mestom.

Ivo Brnčić.

Antun Bonifačić: Pjesme. Zagreb, 1932. Samozaložba (?).

Ti stihii so polni slanega vonja morjá in dihajo v umerjenem ritmu plime, zastrti so v neko zabrisano dremavico, ki spominja na polsen naših obal pod dežjem poldanske solnčne pripeke. Obeležuje jih tista raskava, lepa nemuzikalnost primorske pokrajine in primorskega ljudstva. Morje daje tej liriki temeljni zvok, je glavna, usodna prvina Bonifačićevega pesniškega sveta:

„More, moje more, ljubljena dušo mračna,
iskrsnuo sam iz tvojih zelenih voda
crn i nasmijan,
i sav sam pijan,
i sada sunčano svijetlo kroza me hoda.“

Ta tesna povezanost umetniškega ustvarjanja z naravnim elementom je eden najmočnejših gonov te lirike in doseza v njej neko svojsko medsebojno zakonitost. Odtod neka posebna brezosebnost teh pesmi, ki prehajajo že naravnost v neki najvišji duhovni organ vitalnih prafunkcij vélike morske prirode. Zato rasto do svoje polne sugestivnosti in lirične moči prav v vlogi takšnega mističnega prenosa življenjskih utripov iz tvarnega v nadtvarni svet. V takem sožitju ni občutnih čuvstvenih modulacij; ta lirika je prvobitno uravnovešena, je izven običajnih človeških boli in ugodij, je indiferentna do vsakdanje obstojnosti in kot taka docela zaključena, silna, sveža, barbarsko prvotna kakor ocean sam. Psihološka posledica pesnikovega izvirnega razmerja do njegove lastne prirode je neka samorodna simbolika teh stihov („Što će sreća sivog neba duši gladnoj *naranača*“), ki pa je kljub delni nenazornosti prema nujnost njihovega spočetja. Bonifačićeva sorodnost človeka z elementom je tolikšna, da poživlja in obnavlja dokajkrat celo kolikor toliko obrabljeno pesniško izraznost („Krila galebova“, „Koji zlobnik nam podreže krila“ itd.). In prav one pesmi, ki zvenijo pod njeno taktirko, dajejo polno mero liričnosti. Elementarni, pristni in celotnemu mnogoglasnemu golku morjá podobni stihii, kakor so „Razapeta jadra“ z onim osvajalnim, fascinirajočim klicem „Kidaj uže, kormilaru, galeb je zastava ovog oholog časa. — Probudite već jednom starog kapetana!“; — dalje preprosto močni „Val“, „More“, „Brodari i mjesec“, „Kupanje“, „Struja“, „Pastirska“, „Morski župnik“ z idealno podanim primorskim obarvjem:

(„Danas mi je pisao župnik pustog, primorskog sela
o moru i žalu, i o sitnim stvarima,
o jugu i buri i nesretnim brodarima.“)

V to vrsto spadajo še „Pijano jutro“, „Bura u masliniku“, „Golub“, „Ptičje krilo“, „Srce“, „Krila“, „Dlanovi“ i. dr.

Kadar se Bonifačić oddalji od morja in njegovega večnega, magičnega in izvenbesednega govora, ki ga tako srečno prenaša v poezijo, kadar se sprost v čisto individualnost, ni tolikanj prepričevalen. Odvisnost njegovega tvornega nagona od prirodnega elementa je tolikšna, da ga potegne pri obdelavi običajnih, samočloveških problemov kaj kmalu v neko nejasnost, ki je sicer bistvena odlika zgoraj navedenih stihov, ki pa občutno moti pri tej drugi vrsti. Razen tega pade Bonifačić, ki ni izrazit solipsist prav zaradi gori poudarjene odvisnosti, pri pesmih druge kategorije pogosto v neko poetsko narejenost (n. pr.: „A odnekud, iz mraka, rastem, — ispunjavam sve i rušim ograde. — Nelogički, božanski — spavam“. „San.“).

Ta knjiga se mi zdi v sodobni prefinjeni in včasih že estetsko prenasršeni poeziji neka posrečena, nova sinteza skrajne čustvene prvotnosti, ki je celó odločilno navezana na naravo, z vsemi modernimi izraznimi pesniškimi pridobitvami. Ker je umel Bonifačić pri tem kočljivem zlitju, ki je pokopalo že toliko današnjih pesnikov, ohraniti svoje čustvo nedotaknjeno, je vsota njegovih „Pjesama“ kljub nekaterim stranpotem sočna, zdrava in resnična lirika.

Ivo Brnčić.

Milivoje Ristić: *Svitci*. Beograd, 1932.

Vse kaže, da zadnje čase v prestolnici občutno upada ona nekdanja pesniška anarhija, ki je že skoraj zatrla med mladim rodом vsak zdrav literarni smisel in ki je bila domala že nagrobna nove srbske poezije. Zagreb je to povojno krizo prebolel hitreje in laglje; knjige kot je pričujoča, pa so simptomi morebiti že skorajšnjega ozdravljenja književnega Beograda.

„Svitci“ — s svojim v nekem oziru malone simboličnim naslovom — so tiha, ampak močna zbirka stihov. Pravkar omenjena bolehnost mlade beograjske književnosti se Ristića vobče ni dotaknila. Ristić je samorasel in, kar je za njegovo neodvisnost od kvarnega vpliva tega miljeja odločilne važnosti, preprost in prvoten, še zelo blizek zemlji, ki ga je dala. Odtod njegova imunost proti kužnemu literarnemu vzdušju v prestolnici, odtod njegova pesniška pristnost in svobodnost ter naposled nedotaknjena onega podtalnega, zgolj psihičnega in komaj zaznatnega balkanskega krajevnega obzorja, ki daje tej knjigi nekaj prvenstveno odločilnih kontur.

To liriko odlikuje tista nevsiljivost, tista diskretnost, tisti narcizem, ki je vendar osnova vsakega pesništva, ki je zares lirsko v najbolj doslovnem, primarnem smislu besede. Avtomatska posledica te lastnosti je nenarejena in udržana izvornost Ristićevega pogleda na Kosmos in življenje, je tisto mikavno subjektivno podobarjenje, ki je dihalni organ vsakega pravega talenta. Zato verjamemo Ristiću popolnoma, najsi je še tako skromen v izraznih sredstvih; kajti baš odsotnost tako običajne pretiranosti poetskih naglasov daje njegovim izpovedim polno verodostojnost. Domnevam, da je vprav ta izredno fini psihološki proces lirskega ustvarjanja, ki ga Ristić povsem obvlada, ena poglavitnih

njegovih globin. Zato je znal tvoriti Ristić enako odkritosrčno in prepričljivo iz boli in radosti; prav tej poslednji je umel podati zvrhano mero lirizma.

Uvodni ciklus „Na vrhu planine“ kaže veliko občutljivost do prirode, sposobnost, preliti se v njo in govoriti ž njenim jezikom. Enostavnost teh stihov se bliža umetniški dovršenosti. Sorodne so pesmi „Večernje raspoloženje“, „Bdenje nad knjigama“, „Sumoran dan“, „Ljubav prema nebu“ z intimnim, čisto Ristićevim, naivno lepim zavzdihom:

„Zašto ne mogu kao drvo bez strasti
na plavom bregu izrasti:
senkom kraj sebe izvor da grlim,
granama uvek nebu da hrlim?“

V to vrsto spadajo nadalje „Ljubav prema senkama“, „Samoća“, „Jutro“, „Lutanje po snegu“, „Izpod kamenog neba“ i. dr. Druga vrsta, miselno-impresivna lirika se Ristiću menda manj prilega, dasi je dal tudi tu nekaj jačjih tonov: „Između jave i sna“, „Prozirni lik u tamnom oknu“ itd. Med najboljšimi stihii tega razreda je čudna, v temnem molu ubrana in sugestivno zagonetna pesem „Ljubav što živi u tebi i u meni“. Kot kaj značilna izpoved se uveljavlja pesem „Balkanski mladići na putevima svojim“, ki kaže sočno, umetniško oplemenjeno miselno nastrojenje, ki je srečno kumovalo tej zvečine čuvstveni, ne-problemski poeziji.

„Svitci“ so kajpak začetek, prva beseda, start. Pogrešam močnejših, odločnejših zamahov, za katere slutim, da jih bo Ristić slejkoprej še dal. Nekoliko več pesniške samozavesti mu pa vsekakor tudi sedaj ne bi škodovalo.

Ristićev jezik je — razen malih izjem — dokaz, da more obstojati tudi povojna srbska književnost brez tujk.

Ivo Brnčić.

PREGLEDI

Benedetto Croce, *Storia d'Europa nel secolo decimonono*. (Bari, Giuseppe Laterza & Figli, 1932.) Tretje, izpopolnjeno, Thomasu Mannu posvečeno izdanje Crocejeve evropske zgodovine 19. stoletja prihaja v času, ko je takale retrospektiva v prejšnje stoletje potrebnejša kot je bila še pred leti. S politično reakcijo v Nemčiji je dobila avtorjeva domovina novo zaveznico v zanikanju rezultatov 19. stoletja. Kakšni so ti rezultati? Benedetto Croce, eden najlucidnejših in najbolj mnogostranskih intelektualcev liberalne Italije, je v svoji „Storia d'Europa nel secolo decimonono“ podvrigel kritičnemu razglabljanju vse važnejše dogodke, pojave in idejne struje prejšnjega stoletja, da bi dobil kvintesenca tega veka. Odkril jo je v pojavu, ki najbolj ozna-

čuje omenjeno dobo, dasi nikakor ni njena iznajdba in last. Ta pojav je svoboda, ki jo je 19. stoletja povzdignilo v „la religione della libertà“. Crocejeva knjiga ni zgodovina v običajnem, šolskem smislu; bolj kakor zgodovinsko dogajanje se v nji kažejo psihološke, ideološke, religiozne, filozofske in znanstvene reakcije in akcije, ki nastajajo v zvezi s političnimi, socialno-ekonomskimi in tehničnimi spremembami tega usodno važnega stoletja. Predvsem pa Croceja zanima širjenje „verstva svobode“ in konflikti, ki jih je vzbujalo to gibanje, sile, ki so se sproščale pod njegovim vplivom, in dognanja, s katerimi je to značilno „verstvo“ 19. stoletja osvetlilo nadaljnjo vegasto pot človeštva k njegovi spopolnitvi in sreči.